

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

УДК 658.589

*Квач Я.П., к.е.н., директор ОІФ УДУФМТ,
Борисова Л.П., к.е.н., доц. кафедри
прикладної економіки ОІФ УДУФМТ*

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У РАМКАХ КЛАСТЕРІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ РЕГІОНУ

Стаття присвячена проблемі збереження і поліпшення конкурентних позицій України на світовому ринку. Кластерний розвиток регіонів здатний значно підвищити ефективність і понизити витрати в поточній господарській, інвестиційній діяльності і освоєнні ринків, а також збільшити гнучкість і інноваційний потенціал при створенні нових продуктів і технологій. З метою активізації і підвищення ефективності інноваційної діяльності в Україні необхідно створювати життєздатні структури, що об'єднують організації, що функціонують в цій сфері, здатні подолати розрив зв'язків в процесі створення і поширення інновацій.

Ключові слова: *інновації, мале та середнє підприємництво, конкурентоспроможність, підприємницька ініціатива, кластери, ефективність.*

Статья посвящена проблеме сохранения и улучшения конкурентных позиций Украины на мировом рынке. Кластерное развитие регионов способно значительно повысить эффективность и снизить издержки в текущей хозяйственной, инвестиционной деятельности и освоении рынков, а также увеличит гибкость и инновационный потенциал при создании новых продуктов и технологий. С целью активизации и повышения эффективности инновационной деятельности в Украине необходимо создавать жизнеспособные структуры, объединяющие организации, функционирующие в данной сфере, способные преодолеть разрыв связей в процессе создания и распространения инноваций.

Ключевые слова: *инновации, малое и среднее предпринимательство, конкурентоспособность, предпринимательская инициатива, кластеры, эффективность.*

The article is sanctified to the problem of maintenance and improvement of competition positions of Ukraine in the world market. Cluster development of regions is able considerably to promote efficiency and bring down expenses in current economic, investment activities and mastering of markets, and also to increase flexibility and innovative potential at creation of new foods and technologies. With the purpose of activation and increase of efficiency of innovative activity in Ukraine it is necessary to create viable structures, uniting organizations, functioning in this sphere, able to overcome a decoupling in the process of creation and distribution innovations.

Key words: *innovations, small and AV enterprise, competitiveness, enterprise initiative, clusters, efficiency.*

Актуальність проблеми. Сьогодні, для того щоб завадити подальшому нарощуванню технологічного відставання України від розвинутих країн та зниженню конкурентних позицій національної економіки, необхідно забезпечити здійснення комплексу заходів щодо збалансованого розвитку усіх підсистем національної інноваційної системи, підтримки інноваційної активності вітчизняних суб'єктів господарювання на всіх стадіях інноваційного процесу, стимулювання попиту на результати наукових досліджень і розробок, кваліфікований персонал, створення сприятливих умов для виробництва інноваційної продукції з високим рівнем доданої вартості [1].

Метою статті є пропозиція по підтримці інноваційного підприємництва у рамках ефективно функціонуючої структури. Одним із способів підвищити роль приватної підприємницької ініціативи в загальній конкурентоспроможності економіки являється використання кластерних організаційних технологій.

Постановка проблеми. Забезпечення стійкого процесу розвитку і стабільного економічного зростання неможливе без застосування інноваційних методів підвищення конкурентоспроможності економіки держави.

Українські вчені (М.Туган-Барановський, Ю.Шкворець, Ю.Бажал, Д.Черваньов, А.Власова, В.Кардаш, А.Амоша, А.Алімов, В.Яцков) та їх російські колеги (А.Абалкін, А.Анчишкін, Л.Гатовський, С.Глаз'єв, В.Кушлін, Д.Львов, Ю.Осипов, А.Юданов, Ю.Яковець та ін.) вивчали теоретичні та практичні проблеми підвищення ефективності виробництва за рахунок здійснення інноваційної діяльності. Провідні західні вчені В.Беренс, П.Друккер, Д.Кларк, Г.Менш, Р.Портер, Р.Фостер, Й.Шумпетер та ін. розвинули сучасну теорію економічних відносин, які відображають інноваційний характер підприємництва у виробничій сфері. Розуміючи, що інновації є невід'ємною складовою економічної політики розвинутих країн світу та з метою підтримки інноваційного розвитку в регіонах Європейський Союз в березні 2005 року відновив Лісабонську стратегію з ініціативою економічного росту та створення нових робочих місць й виділив на дані цілі 347 мільярдів євро на період з 2007 по 2013 роки [2].

Зараз в Україні існує низька інноваційна активність вітчизняних виробників, що зумовлено не тільки наслідками мирової економічної кризи, а і віддаленістю перспективно-економічного зростання країни, адже найважливішим чинником економічного розвитку є інновації. Саме інноваційний процес об'єднує науку, техніку, технологію, економіку та підприємництво. Необхідно створювати умови для його розвитку. Зокрема, слід формувати відповідну інфраструктуру.

Як свідчить світовий досвід, останнім часом велике визнання отримали дві ефективно працюючі структури – кластер і індустріальна зона. Останні широко поширені в Італії і були юридично визнані законом. Вони об'єднують малі і середні інноваційні підприємства, що спеціалізуються у одній і тій же галузі виробництва і розташовані в одному і тому ж географічному регіоні. Фірми співпрацюють між собою, для взаємної вигоди діляться один з одним навичками в різних сферах, ідеями, ресурсами. Завдяки цьому, а також створенню сприятливих умов для підприємництва, в Італії велика кількість дуже малих підприємств.

Засновник теорії кластерів професор Гарвардської бізнес-школи М.Портер визначає кластер як мережу постачальників, виробників, споживачів, елементів промислової інфраструктури, дослідницьких інститутів, взаємозв'язаних в процесі створення додаткової вартості. Цей підхід ґрунтується на обліку позитивних синергетичних ефектів регіональної агломерації, тобто близькості споживача і виробника, мережевих ефектах і дифузії знань і умінь за рахунок міграції персоналу і виділення бізнесу. Відсутні межі між секторами і видами діяльності, і усі вони розглядаються в взаємозв'язку [11].

Серед економістів у всьому світі знаходить все більше визнання точка зору, що регіони, на території яких складаються кластери, стають лідерами економічного розвитку. Просторові угруповання подібних і пов'язаних фірм і галузей відносяться до регіональних кластерів [9].

Регіональний кластер – це просторова агломерація подібної і пов'язаної економічної діяльності, що формує основу місцевого середовища, стимулюючи різні форми навчання і адаптації. Такі кластери складаються з малих і середніх підприємств, і центральний елемент їх успіху зосереджений в силах соціального капіталу і географічної близькості.

Перевагами кластерного підходу на регіональному рівні є:

– по-перше, регіональні інноваційно-промислові кластери мають в своїй основі стійку систему розповсюдження нових технологій, що склалася, знань, продукції, так звану технологічну мережу, яка спирається на сумісну наукову базу;

– по-друге, підприємства кластера мають додаткові конкурентні переваги за рахунок можливості здійснювати внутрішню спеціалізацію і стандартизацію, мінімізувати витрати на впровадження інновацій;

– по-третє, важливою особливістю інноваційно-промислових кластерів є наявність в їх структурі гнучких підприємницьких структур – малих підприємств, які дозволяють формувати інноваційні точки зростання економіки регіону;

– по-четверте, регіональні промислові кластери надзвичайно важливі для розвитку малого підприємництва: вони забезпечують малим фірмам високий ступінь спеціалізації при обслуговуванні конкретної підприємницької ніші, оскільки при цьому полегшений доступ до капіталу промислового підприємства, а також активно відбувається обмін ідеями і передача знань від фахівців до підприємців.

Загальновідомими прикладами кластерного підходу у світі є силіконова долина (Каліфорнія, США), силіконове болото (Кембридж, Великобританія), долина техніки (Албані, США), фінський Морський кластер (Фінляндія) [13].

Механізми кластерної політики для підвищення інноваційного потенціалу промисловості активно використовуються багатьма розвинутими країнами світу. Так, кластерна політика є важливою складовою національних стратегій розвитку Німеччини, Данії, Норвегії та Фінляндії, які є лідерами інноваційного розвитку у Європі [14]. Згідно з дослідженнями датських експертів компанії, які стають учасниками кластерів, мають вчетверо більше можливостей підвищити інноваційну активність, ніж ті, що розвиваються поза рамками мережевих об'єднань [15], відіграючи таким чином роль точок інноваційного зростання в економіці країни.

Перспективи створення різних варіантів кластерів є практично в усіх регіонах України: гірничо-металургійні, машинобудівні, металообробні, цукрові, харчові, швейні, хімічні, побутових товарів, переробні, торговельні, туристичні, транспортні тощо. Для ефективної діяльності кластера необхідна, в першу чергу, зацікавленість у його розвитку підприємців та політична підтримка з боку органів державної влади. Так, в Україні розроблена центральними органами державної влади нормативно-правова база формування засад державної кластерної політики залишається досі незатвердженою і включає проекти «Концепції створення кластерів в Україні» (2008 р.), «Концепції загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості України до 2017 р.» (2008 р. передбачалося розроблення та впровадження моделі кластерної організації промисловості), «Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів» (2009 р.). У 2008 р. Кабінет Міністрів України затвердив Державну цільову економічну програму «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009–2013 рр, реалізація якої має активізувати інноваційну діяльність за рахунок створення інноваційної і науково-виробничої інфраструктури. На 2011-2012 рр. Програмою було передбачено видатки державного бюджету на загальну суму 60550 тис. грн, проте фактичне фінансування за кошти державного бюджету не здійснювалось [16], що значно знижує можливість досягнення запланованих у Програмі результатів.

Особливістю розвитку кластерів в Україні є відсутність налагоджених ефективних механізмів взаємодії промислових підприємств, науково-дослідних, освітніх організацій та органів державної влади: ключовими партнерами інноваційних підприємств є постачальники обладнання, матеріалів, компонентів або програмного забезпечення, тісні зв'язки з якими підтримують 17,1 % підприємств, а також клієнти або споживачі (9,9%), тоді як співробітницт-

во з державними науково-дослідними інститутами та освітніми установами залишається нерозвиненим – тісні зв'язки з ними підтримують лише 4,7 % та 3,4 % підприємств відповідно [17]. Такий розвиток кластерних формувань в Україні свідчить про їх прикладний характер і не спрямований на подальший розвиток наукових досліджень, кінцевою метою яких є створення принципово нових, конкурентоспроможних продуктів, робіт та послуг.

Не дивлячись ні на що, протягом останніх років розвиток кластерів стає одним з пріоритетів економічної політики у регіонах України – створення та розвиток кластерів визнано одним з найважливіших напрямів у стратегіях розвитку багатьох областей України, де вже розпочато реалізацію кластерних ініціатив спільними зусиллями облдержадміністрацій, бізнесу та неурядових організацій [17].

На сьогодні існує наступна структура кластерних систем по регіонах України [18]:

Економічний регіон	Пріоритетні напрями розвитку кластерів	Реально діючі кластерні структури
Подільський: Вінницька обл. Тернопільська Хмельницька обл.	Машинобудування, підтримка існуючих кластерів (швейного, будівельного, харчового, туризму)	Хмельницький будівельний кластер, Хмельницький швейний кластер, Кам'янець-Подільський туристичний кластер, кластер сільського туризму «Оберіг» (с. Гриців, Хмельницька обл.), інноваційно-інвестиційний кластер (м. Тернопіль), Вінницький переробно-харчовий кластер
Карпатський: Закарпатська обл. Львівська обл. Івано-Франківська обл. Чернівецька обл.	Хімічний, харчовий, оздоровлення і туризму, деревообробки, народних промислів, швейний, будівельний, автобудування	Кластер виробництва сувенірів «Сузір'я», кластер Ліжникарства, транспортно-логістичний кластер Закарпаття, туристський кластер «Сім чудес України», Львівський кластер ІТ та бізнес-послуг, кластер біотехнологій
Причорноморський АР Крим Миколаївська обл. Одеська обл. Херсонська обл. м. Севастополь	Високих технологій, суднобудівний, мікроелектроніки, агропромисловий, рибний, логістики, оздоровлення і туризму	7 кластерів в м. Севастополь, транспортно-логістичний кластер «Південні ворота України» (м.Херсон), кластер «Транзитний потенціал України» (м.Одеса), 3 кластера в Придунав'ї, 5 кластерів в Миколаївській обл.
Поліський: Волинська обл. Житомирська обл. Рівненська обл. Чернігівська обл.	Агропромисловий, продовольчий, екологічний туризм, деревообробки та обробки граніту	Кластер деревообробки (Рокітнівський р-н Рівненської обл.), лісові кластери, туристсько-рекреаційні кластери
Донецький: Донецька обл. Луганська обл.	Машинобудівний, хімічний, гірничошахтний, металургійний, харчовий, переробної промисловості	Нац. інноваційний кластер «Нові технології природокористування»: транскордонний нанокластер

<p>Придніпровський: Дніпропетровська обл. Запорізька обл. Кіровоградська обл.</p>	<p>High-Tech (аеро-, електроніка, біотехнології), машинобудівний, металургійний, хімічний, харчової та переробної промисловості</p>	<p>Нац. інновац. кластер «Нові машини» та будівельний кластер (м. Дніпропетровськ), інноваційний технологічний кластер «АгроБУМ» та медовий кластер «Бджола не знає кордонів» (м.Мелітополь), харчовий кластер «Купуй Запорізьке. Обирай своє» (м.Запоріжжя)</p>
<p>Східний: Полтавська обл. Сумська обл. Харківська обл.</p>	<p>Високі технології, хімічний, машинобудівний, металургійний, металообробки, електроенергетики, харчової, паливної промисловості агропромисловий, туризму та оздоровчого туризму</p>	<p>Регіональний кластер екологічно чистої агропродукції (Полтавська обл.), Сумський кластер екологічно чистої АПК продукції, Сумський будівельний кластер, Харківський технопарк «Технополіс» – кластер альтернативної енергетики та науково-освітній кластер. Також – авіаційний, космічної сфери, енергомашинобудівний, фармацевтичний, нанобіотехнологій, охорони здоров'я, бронетехніки, с/г машинобудування</p>
<p>Центральний: Київська обл. Черкаська обл.</p>	<p>High-Tech (нові матеріали), будівельний, машинобудування, продовольчий, туризму</p>	<p>Нац.інновац. кластер «Енергетика сталого розвитку» (м.Київ, Політехника), Нац.інноваційний кластер «Технології інноваційного суспільства» (м.Київ, Політехника), Нац. іннов. кластер «Інноваційна культура суспільства» (м.Київ, КНУ ім.Т.Шевченка), Нац.іннов. кластер «Нові продукти харчування» (Київська обл.)</p>

Досвід розвитку в приморських регіонах України свідчить, що до числа найбільш перспективних слід віднести наступні кластери, зокрема в Одеському регіоні: транспортно-логістичний; туристсько-рекреаційний; рибного господарства; металосервіса; машинобудування. Більшість кластерів, що формуються в приморських регіонах України, в перспективі повинні стати "маяками" інноваційного розвитку, а потім і полігоном у справі підйому конкурентоспроможності, як регіонів, так і країни.

Основні перспективи кластеризації в Одеській області пов'язані з розвитком наступних кластерів:

- кластер - технопарк "Міжнародний центр виробників радіоелектроніки";
- кластер "Перший сільськогосподарський";
- сервісний металокластер (з перспективою постачань металовиробів в країні Близького Сходу, а також суднобудівельним і судноремонтним компаніям Причорномор'я);
- рибпромисловий кластер (на базі Тилігульського лиману і 30 водойомів у рамках 9 рибних районів Одеської області);
- кластер виноробства [19].

Важливе значення для оцінки розвитку кластерів має аналіз інвестиційних та інноваційних процесів регіону, а також регіональна політика підтримки процесів кластеризації (підтримка малого бізнесу, розвиток органів місцевого самоврядування, надання позик, програми технічної допомоги тощо). У кластері не виникає особливих проблем при пошуку споживача інновації і інвестора, існує вільний обмін інформацією: інноваційна структура кластера

сприяє зниженню сукупних витрат на дослідження і розробку нововведень, що дає змогу учасникам кластера стабільно здійснювати інноваційну діяльність протягом тривалого часу. Кластери досить гнучко реагують на зміни в зовнішньому середовищі. Вони можуть як розширюватися, включаючи нові елементи, так і зменшуватися. Цей чинник підвищує конкурентоспроможність їх діяльності. І, нарешті, кластерний підхід робить економіку прозорішою і керованою, оскільки увесь промисловий потенціал певної галузі або регіону зосереджується в кластері.

У кластерах розумно поєднуються великі, середні і малі організації. Причому концентрація останніх – досить висока. Кластер створює сприятливі умови для розвитку малих інноваційних компаній. Але для ефективної роботи кластера усередині нього має бути сформована розвинена інфраструктура. Це, зокрема, наявність венчурного капіталу для інвестування проектів з високим ризиком. Потрібна дослідно-експериментальна інфраструктура, яка сприятиме апробації новинок перед їх впровадженням у виробництво і, таким чином, зможе зв'язувати малі інноваційні фірми і великі підприємства.

Слід забезпечити систему підготовки кваліфікованих кадрів, зокрема в системі управління інноваційною діяльністю.

Висновки. Таким чином, для підтримки усієї інноваційної діяльності в цілому необхідно формувати структури, що забезпечують ефективні зв'язки між усіма учасниками інноваційної діяльності. Ці структури мають бути спрямовані на прискорення створення і комерціалізації інновацій, використання синергетичного ефекту. Особливо ефективним видається утворення кластерів, оскільки вони дозволяють об'єднати усі організації, що беруть участь в інноваційному процесі, прискорюють його, ефективно використовують ресурси, ведуть до сплеску інновацій і підвищують конкурентоспроможність економіки усієї країни. В умовах переходу на інноваційну модель розвитку економіки подальший розвиток та посилення процесів формування кластерів конкурентоспроможності має особливе стратегічне значення, що повинно відобразитися у державних програмах розвитку та у державній регуляторній політиці.

Слід зауважити, що створення кластерів багато в чому залежить не лише від державних заходів, але і від самих підприємств, від їх зацікавленості в ефективнішій діяльності.

Малі інноваційні підприємства також можуть співпрацювати один з одним на взаємовигідній основі, використовуючи досвід Італії з її індустріальними зонами. Особливо важливим видається обмін досвідом між ними в пошуку необхідних ресурсів, в комерціалізації інновацій. Така співпраця виступатиме одним з джерел інформаційного ресурсу.

Кластери дозволяють фірмам-учасникам досягти наступних основних цілей:

1. Задовольнити вимоги ринку у регулярних поставаннях товарів і послуг, що виробляються у рамках підприємств кластера і відповідають найсучаснішим вимогам якості.
2. Отримати ефект від масштабу закупівель матеріалів.
3. Забезпечити навчання персоналу, дослідження ринку, а також логістичні і технологічні дослідження.
4. Охоплювати нові ринки збуту продукції на основі активної маркетингової діяльності і політики інновацій.
5. Досягти стійких контактів з фінансовими і кредитними установами на основі сформованого іміджу кластера.

Отже, можна з впевненістю сказати, що конкурентоспроможність країни на світовому господарському просторі зумовлює насамперед існування інституційної інфраструктури – наявність регіональних кластерів. Практика європейських країн свідчить, що інноваційний потенціал здатні впроваджувати не тільки регіони, що мають високий технологічний потенціал, а й депресивні регіони, для яких нові технологічні рішення допоможуть подолати існуючі диспропорції. Так, наприклад, Угорщина зосередила більшість фірм, діяльність яких заснована на високотехнологічній діяльності, у декількох промислових регіонах, які ще кілька років назад були депресивними, а створення умов із залучання іноземних інвестицій у інноваційну сферу зменшило розрив у рівнях розвитку її регіонів.

Література

1. Розпорядження КМУ від 17.06.2009 р. № 680-р «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи».
2. Eurostat regional yearbook 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>.
3. Алексеев Н.С. Изменения для стабильности / Н.С.Алексеев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://big/spb.ru/publications/other/change_stab.shtml.
4. Презентація Бублик С.Г. та Здіорук С.І. «Концепція стратегії розвитку інтелектуального потенціалу України», Київ, НІСД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/Table/3006006/ConceptSID.ppt. (23.01.2008 р.).
5. Василенко В.О., Шматько В.Г. Інноваційний менеджмент: Навчальний посібник; За ред. В.О. Василенко. – Київ: ЦУЛ, Фенікс, 2003. – 440 с.
6. Карасюк Е. Кластероискатели / Е.Карасюк // Секрет фирмы. – 2005. – № 8 (95). – С. 10–16.
7. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. / Пер. с англ. – М.: ГУ-ВШЭ, 2000.
8. Кошовий Д. Венчурні фонди: позики на прийнятих умовах // Галицькі контракти. – 2000. – №26. – С. 10–11.
9. Кулик Р.О. Форми взаємодії великих та малих підприємств в кластерній структурі // Економіка і регіон. – 2008. – №1 (16). – С.41–45.
10. Марков Л.С. Кластерная политика: региональный аспект / Л.С. Марков // Совет директоров Сибири. – 2007. – № 5. – С. 6–7.
11. Портер М. Э. Конкуренция / М.Э. Портер. – М.: Вильямс, 2002. – 496 с.
12. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
13. Презентація Бублик С.Г. та Здіорук С.І. «Концепція стратегії розвитку інтелектуального потенціалу України», Київ, НІСД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/Table/3006006/ConceptSID.ppt. (23.01.2008 р.).
14. Innovation Union Scoreboard – 2011, European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius-2011_en.pdf.
15. T.Alslev Christensen, G.zu Kocker, T. ammer-Gamp, M. homsen, K. lesen Cluster and Network Policy Programmes in Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://files.conferencemanager.dk/medialibrary/f13db635-416d-4cbc-a465-78f2ff8796c6/images/Cluster_policy_programmes_in_Northern_Europe_Article_2_.pdf.
16. Постанова КМУ від 14.05.2008 р. № 447 «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009–2013 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/447-2008-%D0%BF/page>.
17. Шевченко А.В. Щодо державної політики підтримки розвитку інноваційних кластерів у промисловості України. Аналітична записка / А.В. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1069/#_ftnref10.
18. Соколенко С. Структура кластерних систем по регіонах України / С. Соколенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/blog/2012/06/struktura-klasternikh-sistem-po-regionakh-ukraini/>
19. Соколенко С. Формирование кластеров в Одесском регионе / С. Соколенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/blog/author/sokolenko/>